



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม
 สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์ 2562



คู่มือสันสกฤต 1

शुद्धकवि ललनल part-i

พระมหาปราโมทย์ วิริยธมฺโม (แก้วนา), ป.ธ. 9
 ร.บ. (ทฤษฎีและเทคนิคทางรัฐศาสตร์),
 ศศ.ม. (จาริกภาษาตะวันออก), ศศ.ด. (ภาษาสันสกฤต)



คู่มือสันสกฤต 1 शुद्धकवि ललनल part-i

พระมหาปราโมทย์ วิริยธมฺโม (แก้วนา), ป.ธ. 9, ร.บ. (ทฤษฎีและเทคนิคทางรัฐศาสตร์),
 ศศ.ม. (จาริกภาษาตะวันออก), ศศ.ด. (ภาษาสันสกฤต)



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม
สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์ 2562



คู่มือสันสกฤต 1

इसकःकःकः ललकनल पलक-ि

พระมหาปราโมทย์ วิริยธมฺโม (แก้วนา), ป.ธ. 9

ร.บ. (ทฤษฎีและเทคนิคทางรัฐศาสตร์),

ศศ.ม. (จารึกภาษาตะวันออก), ศศ.ด. (ภาษาสันสกฤต)

คู่มือสันสกฤต 1 (Sanskrit Manual Part-I)

หนังสืออ่านประกอบการเรียนหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา และสาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์

รายวิชา 000 118 ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น (Basic Sanskrit)

รายวิชา 105 411 สันสกฤตพื้นฐาน (Introduction to Sanskrit)

ผู้เรียบเรียง : พระมหาปราโมทย์ วิริยธมฺโม (แก้วนา), ป.ธ.9
ร.บ. (ทฤษฎีและเทคนิคทางรัฐศาสตร์)
ศศ.ม. (จารึกภาษาตะวันออก)
ศศ.ด. (ภาษาสันสกฤต)
วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คณะกรรมการกลั่นกรองผลงานวิชาการ (Peer Review)

พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร. ศ.ดร. ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ
รศ.ดร.สุวิญษ์ รักษ์สัตย์ ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ
รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล

ศิลปะ/รูปเล่ม : พระมหาปราโมทย์ วิริยธมฺโม (แก้วนา)

พิสูจน์อักษร : ดร.ปัทมา สว่างศรี

ISBN : 978-616-565-649-8

จำนวนพิมพ์ : 500 เล่ม

จำนวนหน้า : 302 หน้า

พิมพ์เมื่อ : มกราคม 2563

พิมพ์ที่ : หจก.ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์

44/132 ซอยกำนันแมน 36 ถนนกำนันแมน แขวงบางขุนเทียน
เขตจอมทอง กรุงเทพฯ 10150 โทร.02-802-0379

คำนิยม

ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่ใช้ในการจารึกคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาไว้อย่างเป็นระบบ เป็นหมวดหมู่ เพื่อสะดวกแก่การทรงจำและเป็นหลักฐานอ้างอิงสำหรับการศึกษาค้นคว้า ภาษาสันสกฤต เป็นภาษาที่เก่าแก่ที่สุดภาษาหนึ่งในภาษากลุ่มอินโด-ยูโรเปียน โดยทั่วไปถือว่าเป็นภาษาที่ตายแล้ว ทว่ายังมีผู้ใช้ภาษาสันสกฤตอยู่บ้างในแวดวงที่จำกัดในประเทศอินเดีย และยังคงมีผู้ศึกษาค้นคว้าภาษาสันสกฤตอยู่ในหลายประเทศ โดยมีการคิดคำศัพท์ใหม่ๆ ขึ้นมาด้วย ในศาสนาฮินดูเชื่อว่า ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาสื่อที่เทพเจ้าใช้สื่อสารกับมวลมนุษย เพื่อถ่ายทอดความรู้แจ้งและปัญญาญาณแก่เหล่าฤๅษีทั้งหลายแต่ครั้งดึกดำบรรพ์

การที่จะทำความเข้าใจภาษาสันสกฤตได้ดีนั้น ต้องมีความเข้าใจหลักไวยากรณ์ของภาษาสันสกฤตซึ่งมีความซับซ้อนมากกว่าหลายๆ ภาษา โดยเฉพาะกฎเกณฑ์การสนธิ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ไวยากรณ์สันสกฤตอาจเทียบเคียงได้กับของไวยากรณ์ของภาษาบาลี แต่ยังคงมีความยุ่งยากและซับซ้อนกว่าพอสมควร

ขอชื่นชมยินดีในความสำเร็จของพระมหาปราโมทย์ วิริยธมฺโม (ป.ธ.๙, ศศ.ด.) ผู้ซึ่งใส่ใจในการค้นคว้าด้านภาษาต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาสันสกฤต มีผลงานด้านภาษาสันสกฤตหลายเล่ม และในการนี้ สามารถรวบรวมการอธิบายไวยากรณ์อย่างละเอียดพร้อมมีตัวอย่างประกอบและแบบฝึกหัด อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่นิสิตนักศึกษาที่กำลังศึกษาในหลักภาษาสันสกฤต

หวังว่า คู่มือสันสกฤต 1 นี้ คงจักเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจใคร่ศึกษาในภาษาสันสกฤตเป็นอย่างดี

พระเทพสุวรรณเมธี

รักษาการผู้อำนวยการสำนักวิชาการ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

คำนำ

ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาหนึ่งซึ่งบันทึกหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา อีกทั้งเป็นภาษาที่สื่อหรือถ่ายทอดแนวคิดด้านศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของชาวตะวันออก และเป็นภาษาหลักควบคู่กับภาษาบาลีที่ถูกยืมมาใช้ในภาษาไทย ด้วยตระหนักในข้อนี้ การศึกษาวิชาภาษาสันสกฤตจึงถูกบรรจุไว้ในรายวิชา ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น และสันสกฤตพื้นฐาน ตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา และสาขาวิชาบาลีพุทธศาสตรมหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

ผู้เรียบเรียงซึ่งได้รับหน้าที่ให้สอนรายวิชาดังกล่าวมาระยะหนึ่ง ได้พบว่า ความยุ่งยากลำบากใจในเบื้องต้นของผู้ศึกษาภาษาสันสกฤตนั้น ไม่ได้เกิดจากความยากของระบบโครงสร้างหรือหลักไวยากรณ์ของภาษา แต่เกิดจากการจำรูปอักษรเทวนาครีและอักษรโรมันซึ่งใช้เป็นอักษรหลักในการถ่ายทอดความรู้ด้านภาษาสันสกฤตไม่ได้ เมื่อเวลาผ่านไปจึงทำให้ผู้ศึกษาท้อแท้และถอนใจหมดความกระตือรือร้นที่จะเรียน ผู้เรียบเรียงในฐานะครูผู้ถ่ายทอดความรู้จึงคิดหาวิธีเพื่อบรรเทาความลำบากใจให้นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป จึงได้จัดทำหนังสือคู่มือสันสกฤต 1 เพื่อใช้เป็นหนังสือประกอบการเรียนการสอนควบคู่กับเอกสารประกอบการสอนซึ่งได้จัดทำไว้แล้ว โดยในการอธิบายศัพท์สันสกฤตได้เพิ่มอักษรไทย ควบคู่ไปกับอักษรเทวนาครีและอักษรโรมันซึ่งเป็นอักษรหลักที่นักปราชญ์ในด้านสันสกฤตได้ใช้กันจำนวนมาก ทั้งเรียบเรียงข้อมูลเป็นลำดับตามแนวแบบเรียนบาลีไวยากรณ์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และบางคำจะใช้ศัพท์ที่ผู้ศึกษาทั่วไปคุ้นชินอยู่แล้ว เช่น ปุลงสิงค์ ใช้ ปุลงสิงค์, ปรัตถยะ ใช้ ปัจจัย เป็นต้น การเรียบเรียงจึงมีลักษณะแบบ “สาธิตาป้อนเหยื่อ” คือพยายามย่อยให้ละเอียดขึ้น จึงอาจไม่พอคำสำหรับผู้มีพื้นภาษาสันสกฤตที่อยู่แล้ว แต่จะเป็นอุปการะเกื้อกูลแก่ผู้เริ่มต้นศึกษาได้เป็นอย่างดี หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะเกิดประโยชน์สำหรับนักศึกษาและผู้สนใจในภาษาสันสกฤต อย่างไรก็ตาม แม้ผู้เรียบเรียงจะได้พยายามอย่างรอบคอบแล้ว แต่ก็คงต้องมีข้อผิดพลาดอยู่เป็นแน่ จึงขอท่านผู้รู้เมื่อได้พบข้อผิดพลาดจงได้ท้วงติงเพื่อจะได้แก้ไขให้ถูกต้องต่อไป

ท้ายที่สุดนี้ ขอน้อมนำหนังสือเล่มนี้เป็นเครื่องบูชาครูผู้ถ่ายทอดภาษาสันสกฤต และหากผลานิสงส์ใดพึงเกิดขึ้นจากการเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ ขอผลานิสงส์นั้นจงอำนวยอภินิหารแก่ผู้มีคุณทั้งหลายเทอญ

พระมหาปราโมทย์ วิริยธมฺโม (แก้วนา)

ตุลาคม 2562

คำอธิบายอักษรย่อ

อักษร	คำเต็ม	ความหมาย
ย่อ		
a	= a kārānta	ศัพท์นามที่เป็น อ การันต์
ā	= ā kārānta	ศัพท์นามที่เป็น อา การันต์
i	= i kārānta	ศัพท์นามที่เป็น อิ การันต์
ī	= ī kārānta	ศัพท์นามที่เป็น อี การันต์
u	= u kārānta	ศัพท์นามที่เป็น อุ การันต์
ū	= ū kārānta	ศัพท์นามที่เป็น อู การันต์
ṛ	= ṛ kārānta	ศัพท์นามที่เป็น ฤ การันต์
o	= o kārānta	ศัพท์นามที่เป็น โอ การันต์
au	= au kārānta	ศัพท์นามที่เป็น เอา การันต์
m.	= Masculine	पुलลิงค์หรือเพศชาย
f.	= Feminine	สตรีลิงค์หรือเพศหญิง
n.	= Neuter	นปุงสกลิงค์หรือไม่มีเพศ
adj.	= Adjectives	คุณศัพท์
ind.	= Indeclinables	อพยยศัพท์
c.	= Case ending	สูบุวิภักติหรือวิภักติที่ใช้ผันคำนาม
s.	= Singular	เอกพจน์
d.	= Dual	ทวิพจน์
pl.	= Plural	พหูพจน์
c.1-7	= 1 st - 7 th Case	วิภักตินามที่ตัวเลขนั้น ๆ บอก เช่น c.3 หมายถึง วิภักติที่ 3 (tṛtīyā)

สัญลักษณ์ที่ใช้ในเอกสารเล่มนี้

เครื่องหมาย

= หมายถึง เป็น, คือ

> หมายถึง เปลี่ยนเป็น เช่น

(ī > e) หมายถึง อี เปลี่ยนเป็น เอ

+ หมายถึง ประสมกับ เช่น

marut + s = marut หมายถึง มरुत् ประสมกับ สฺ สูบุวิภักติ ที่ 1 เอกพจน์ เป็น मरुत्

คำอธิบายอักษรย่อ

ปรธมา.	หมายถึง	วิภักตินาม วิภักติที่ 1
ทวิติยา.	หมายถึง	วิภักตินาม วิภักติที่ 2
ตฤติยา.	หมายถึง	วิภักตินาม วิภักติที่ 3
จตุรฺถี.	หมายถึง	วิภักตินาม วิภักติที่ 4
ปณฺจมี.	หมายถึง	วิภักตินาม วิภักติที่ 5
ษษฺฐี.	หมายถึง	วิภักตินาม วิภักติที่ 6
สปฺตมี.	หมายถึง	วิภักตินาม วิภักติที่ 7
สํ / สํ.ปรธมา.	หมายถึง	สัมโพชนประธมา หรือวิภักตินาม วิภักติที่ 8
เอก.	หมายถึง	เอกพจน์
ทวิ.	หมายถึง	ทวิพจน์
พหุ.	หมายถึง	พหุพจน์
ปฺ.	หมายถึง	ปฺลลึงค์ / ปฺลลึงค์ หรือเพศชาย
สฺตฺรี.	หมายถึง	สฺตฺรีลึงค์ หรือเพศหญิง
นปฺ.	หมายถึง	นปฺงสกลึงค์ หรือไม่มีเพศ
อวฺย.	หมายถึง	อํพยคํพท์
คฺณ.	หมายถึง	คฺณคํพท์
ป.	หมายถึง	ปรัสไมปที่ธตฺ
อา.	หมายถึง	อาตมเนปที่ธตฺ
อฺ.	หมายถึง	อฺภยปที่ธตฺ
1-10 ป., อา., อฺ.	หมายถึง	คณะของธตฺ และประเภทของธตฺ เช่น 1 ป. หมายถึงธตฺคณะที่ 1 ปรัสไมปที่ธตฺ (เลขอื่นๆ และอักษรย่อที่เหลือพึงทราบโดยนัยนี้)

สารบัญ

	หน้า
คำนิยาม	[ก]
คำนำ	[ข]
คำอธิบายอักษรย่อ	[ค]
บทที่ 1 อักษรวิธี	1
1.1 สระ (Vowels)	2
1.2 พยัญชนะ (Consonants)	2
1.3 การประสมอักษร (พยัญชนะกับสระ)	4
1.4 ตัวเลข	5
- สรุปหลักการปริวรรต	5
- การอ่านคำสันสกฤต	7
- เครื่องหมายและอักษรพิเศษ	8
- แบบฝึกหัดบทที่ 1	10
บทที่ 2 สन्धि	13
2.1 สระสนธิ	13
2.1.1 สระ	13
2.1.2 พยัญชนะกึ่งสระ (อรรธสระ)	14
2.1.3 การเปลี่ยนเสียงเป็นชั้นคุณและวฤทธิ	14
2.2 พยัญชนะสนธิ	21
2.2.1 เมื่อ ก (क्, k) อยู่ท้ายคำ	22
2.2.2 เมื่อ ฏ (ट्, t) อยู่ท้ายคำ	22
2.2.3 เมื่อ प् (प्, p) อยู่ท้ายคำ	23
2.2.4 เมื่อ ต (त्, t) อยู่ท้ายคำ	23
2.2.5 เมื่อ न् (न्, n) อยู่ท้ายคำ	24
2.3 สन्धिบางประการ (ใช้บ่อย)	29
2.3.1 สन्धि มุ ที่อยู่ท้ายคำนาม	29
2.3.2 กฎการเปลี่ยน न् เป็น ण्	29
2.3.3 กฎการเปลี่ยน स् ร्	30
2.3.4 กฎการเปลี่ยน อस् และ आस्	31
- แบบฝึกหัดบทที่ 2	35

บทที่ 3 นาม อักษรตะ	37
3.1 นามศัพท์	37
3.2 วิภักตินาม และการก (หน้าที่)	38
3.2.1 วิภักตินาม หรือ สุวิภักติ	38
3.2.2 การก : หน้าที่	39
- การผันคำนาม “อักษรตะ”	40
3.3 การผัน อ, อิ, อุ การันต์ ในปุงลิงค์	40
3.4 การผัน อ, อิ, อุ การันต์ ในนปุงสกลิงค์	44
3.5 การผัน อา, อิ, อี, อุ, อู การันต์ ในนสตรีลิงค์	47
3.6 การผัน อี, อู, เอา การันต์ พยางค์เดียว ในสตรีลิงค์	52
3.7 การผัน ฤ และ โอ การันต์ ในปุงลิงค์และสตรีลิงค์	54
3.8 นามศัพท์ที่มีการผันเป็นพิเศษ	58
3.8.1 สกฺขิ อิ การันต์ ปุงลิงค์	58
3.8.2 ปติ อิ การันต์ ปุงลิงค์	58
3.8.3 ไร โอ การันต์ เป็นปุงลิงค์และสตรีลิงค์	58
3.8.4 คำนาม ที่ลงท้ายด้วย ปา [ผู้คุ้มครอง] เมื่ออยู่ท้ายคำสมาส	59
3.8.5 สตรี อี การันต์ สตรีลิงค์	59
- แบบฝึกหัดบทที่ 3	60
บทที่ 4 นาม หลัตะ	61
- การผันคำนาม “หลัตะ”	61
ก. การผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ ที่มีรูปเดียว	61
4.1 การผันพยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -อินุ	62
4.2 การผันพยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -อส หรือ -อาส, -อิส, -อุส	64
4.2.1 การผันพยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -อส หรือ -อาส	64
4.2.2 การผันพยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -อิส	66
4.2.3 การผันพยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -อุส	67
4.3 การผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะการันต์อื่นๆ	68
4.3.1 พยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย ก, ต, ป	68
4.3.2 พยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย จ, ช, ฎ, ศ, ษ และ ห	69
ข. การผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ ที่มี 2 รูป	72
4.4 การผันพยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -อต, -มต, -วต	73
4.4.1 พยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -อต หรือ -อนต	73

4.4.2	พจน์ชณะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -มตุ, -อนตุ	75
4.5	การผันพจน์ชณะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -อียสุ	77
ค.	การผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพจน์ชณะ ที่มี 3 รูป	79
4.6	การผันพจน์ชณะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -อนุ, -มนุ, -วนุ	80
4.7	การผันพจน์ชณะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -วสุ	85
4.8	การผันพจน์ชณะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -อาญจ หรือ -อจ	86
4.9	ศัพท์ที่มีการผันเป็นพิเศษ	88
4.9.1	ทิว [ท้องฟ้า]	88
4.9.2	หฤห [หัวใจ]	88
4.9.3	อนชุ [ผู้ลากเกวียน, วัตตัวผู้]	89
4.9.4	ปถินุ [ทาง]	89
4.9.5	ปัฐ [คน, ผู้ชาย]	90
4.9.6	ปท [เท้า]	90
4.9.7	คำนามที่ลงท้ายด้วย -หนุ [ฆ่า] ที่อยู่ท้ายคำสมาส	91
4.9.8	ปุษนุ และ อรยมนุ [ชื่อเทพในกลุ่มสุริยะเทพ]	91
4.9.9	ชรา [ความแก่]	91
4.9.10	อป [น้ำ]	91
-	แบบฝึกหัดบทที่ 4	92
บทที่ 5	สรรพนาม และคุณนาม	93
-	สรรพนาม (Pronouns)	93
5.1	บุรุษสรรพนาม และการผันบุรุษสรรพนาม บุรุษที่ 1-2 และ 3	93
5.2	นิยมสรรพนาม	98
5.3	อนิยมสรรพนาม	102
5.4	ประพันธสรรพนาม	103
5.5	ปฏิเสธสรรพนาม	103
5.6	สรรพนามแสดงทิศทาง	104
5.7	สรรพนามบอกจำนวน	105
-	คุณนาม (Adjectives)	106
5.8	การผันคำคุณนาม	106
-	แบบฝึกหัดบทที่ 5	112

บทที่ 6	สังขยา และอัพยัคัพท์	113
-	ปกติสังขยา (Cardinals)	113
6.1	ปกติสังขยา หรือจำนวนนับ	119
	วิธีต่อปกติสังขยา	119
	ลิงค์และพจน์ ของระบบเลขภาษาสันสกฤต	120
	การผันเลขจำนวนนับ	121
6.1.1	จำนวนนับตั้งแต่ 1-4	121
6.1.2	จำนวนนับตั้งแต่ 5-19	123
6.1.3	จำนวนนับตั้งแต่ 19-98	124
6.1.4	จำนวนนับตั้งแต่ 99 ขึ้นไป	124
6.1.5	วิธีการใช้จำนวนนับกับคำนาม	124
-	ปุรณสังขยา (Ordinals)	125
6.2	ปุรณสังขยา หรือเลขลำดับ	125
6.2.1	เลขบอกลำดับตั้งแต่ 1-4	125
6.2.2	เลขบอกลำดับ คือ 5 และ 7-10	125
6.2.3	เลขบอกลำดับตั้งแต่ 11-19 (1)	125
6.2.4	ตั้งแต่ 19 (2) เป็นต้นไป	126
	การผันเลขบอกลำดับ	126
-	อัพยัคัพท์ (Indeclinables)	127
6.3	อัพยัคัพท์ (อวยยคัพท)	127
6.3.1	อุปสรรค	127
6.3.2	นิบาต	128
6.3.3	ปัจจัย (ปรตฺยฺย)	136
-	แบบฝึกหัดบทที่ 6	138
บทที่ 7	กริยาอาชยาด	139
7.1	กริยาอาชยาด (Finite Verb)	139
7.2	วิภक्तिกริยาอาชยาด	146
7.3	ส่วนประกอบของกริยาหมด 1, 4, 6, 10	148
7.4	การผันกริยาอาชยาด ชาติหฺมวตที่ 1 (ภฺวาทิคฺณะ)	149
7.4.1	กฎการประกอบกริยาชาติหฺมวต 1	149
7.4.2	การผันกริยาชาติหฺมวต 1 ด้วย ลการ หมวต ลฺ, ลฺ, โล, ลิง	151
7.5	การผันกริยาอาชยาด ชาติหฺมวตที่ 6 (ตฺพาทิคฺณะ)	155
7.5.1	กฎการประกอบกริยาชาติหฺมวต 6	155

7.5.2	การผันกริยาธาตุหมวด 6 ด้วย ลการ หมวด ลฎ, ลง, โลฎ, ลิง	156
7.6	การผันกริยาอาชยาด ธาตุหมวดที่ 4 (ทิวาทิคณะ)	158
7.6.1	กฎการประกอบกริยาธาตุหมวด 4	158
7.6.2	การผันกริยาธาตุหมวด 1 ด้วย ลการ หมวด ลฎ, ลง, โลฎ, ลิง	159
7.7	การผันกริยาอาชยาด ธาตุหมวดที่ 10 (จฺรทาคณะ)	161
7.7.1	กฎการประกอบกริยาธาตุหมวด 10	161
7.7.2	การผันกริยาธาตุหมวด 10 ด้วย ลการ หมวด ลฎ, ลง, โลฎ, ลิง	162
-	วจาก (Voice)	164
7.8	กรรตุวจาก (Active Voice)	164
7.9	กรรนวจากและภาววจาก (Passive Voice and Impersonal Passive)	165
7.10	นิชั้ณะ (Causative)	171
7.10.1	นิชั้ณะกรรตุวจาก	171
7.10.2	นิชั้ณะกรรนวจาก	174
-	แบบฝึกหัดบทที่ 7	179
บทที่ 8	กริยาธาตุหมวด 5, 8 และ 9	181
8.1	กริยาภาษาสันสกฤต	181
8.2	การผันกริยาอาชยาด ธาตุหมวดที่ 5 (สฺวาทิคณะ)	183
8.2.1	ธาตุหมวด 5 ที่ลงท้ายด้วยสระ	184
8.2.2	ธาตุหมวด 5 ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ	186
8.3	การผันกริยาอาชยาด ธาตุหมวดที่ 8 (ตนาทิคณะ)	188
8.4	การผันกริยาอาชยาด ธาตุหมวดที่ 9 (สฺวาทิคณะ)	193
-	แบบฝึกหัดท้ายบท	198
บทที่ 9	กริยาธาตุหมวด 7, 3 และ 2	199
9.1	การผันกริยาอาชยาด ธาตุหมวด 7 (รฺฐาทิคณะ)	199
9.1.1	ธาตุหมวด 7 ที่ลงท้ายด้วย จ วรรค	200
9.1.2	ธาตุหมวด 7 ที่ลงท้ายด้วย ต วรรค	202
9.1.3	ธาตุหมวด 7 ที่ลงท้ายด้วย ฎ	204
9.1.4	ธาตุหมวด 7 ที่ลงท้ายด้วย ส	205
9.1.5	ธาตุหมวด 7 ที่ลงท้ายด้วย ห	206
9.2	การผันกริยาอาชยาด ธาตุหมวด 3 (ชฺโหตุยาทิคณะ)	207
9.3	การผันกริยาอาชยาด ธาตุหมวดที่ 2 (อทาทิคณะ)	216
9.3.1	ธาตุหมวด 2 ที่มีสระเป็นที่สุด	217

9.1.2 ธาตุหมวด 7 ที่มีพยัญชนะเป็นที่สุด	222
- แบบฝึกหัดท้ายบท	236
บรรณานุกรม	238
ภาคผนวก	239
- แบบฝึกเขียนอักษรเทวนาครี	239
- พยัญชนะสังยุคต์	243
- ศัพท์านุกรมสันสกฤต-ไทย	247
- ธาตุโกศะ	273
- ดรรชนีค้นคำ	291

บทที่ 1

อักษรวิธ



อักษร (Alphabet) : ภาษาสันสกฤตมักเขียนด้วยอักษรเทวนาครี (देवनागरी) ซึ่งประกอบด้วย สระ พยัญชนะ ตัวเลข เครื่องหมายที่กำกับพยัญชนะและข้อความ อย่างไรก็ตามในการอธิบายความ อักษรโรมันและอักษรไทยก็มีความจำเป็นอยู่ไม่น้อย จึงควรทำความเข้าใจไปพร้อมๆ กัน ดังนี้

ตารางสรูปฐานกรณ์

ลักษณะเสียง ฐาน	อโฆษะ		โโฆษะ							
	พยัญชนะวรรค					อวรรค	สัท สระ		สังยุค สระ	
	สถิล	ฉนิต	สถิล	ฉนิต	นาสิก					
กัณฐะ คอ Guttural	क्	ख्	ग्	घ्	ङ्	ह्		अ	आ	ए ऐ e ai
तालप्य เพดาน Palatal	च्	छ्	ज्	झ्	ञ्	य्	श्*	इ	ई	
मूर्च्छन्य ปุ่มเหงือก Lingual	ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्	र्	ष्*	ऋ	ॠ	
तन्तय ฟัน Dental	त्	थ्	द	ध	न	ल्	स्*	ऌ		
ओष्ठ्य ริมฝีปาก Labial	प्	फ्	ब्	भ	म्			उ	ऊ	
तन्तय+ओष्ठ्य ฟัน+ริมฝีปาก Dental+Labial						व्				
						वृ				
						व				

*พยัญชนะอูษมัน (sibilants) คือพยัญชนะที่มีเสียงเสียดแทรกเหมือนเสียงไอน้ำออกมาตามฟัน เป็นอโฆษะ

1.1 สระ (Vowels)

การเขียนสระอักษรเทวนาครี มีวิธีการเขียนอยู่ 2 แบบ คือ แบบแรก เราเรียกว่า สระลอย (สระเต็มรูป) และแบบหลัง เราเรียกว่า สระจม (สระลดรูป) สระลอยใช้เขียนเมื่อคำนั้นๆ มีสระขึ้นต้น ส่วนสระจมใช้เขียนเมื่อประสมกับตัวพยัญชนะ **สระลอยและสระจม** มีดังนี้

ไทย/โรมัน	สระลอย	สระจม	ไทย/โรมัน	สระลอย	สระจม
อ a	अ*	-	อา ā	आ	-।
อิ i	इ	ि	อี ī	ई	ी
อุ u	उ	ु	อู ū	ऊ	ू
ฤ r	ऋ	ॠ	ฤ ṛ	ऋ	ॠ
ฌ l	ऌ	ॡ	-	-	-
เอ e	ए	े	ไอ ai	ऐ	ै
โ อ o	ओ	ो	เ อ au	औ	ौ

หมายเหตุ : (*) สระ อ a अ ไม่มีรูปสระจม ดังนั้น เมื่อประสมกับพยัญชนะใดก็ตาม สระนี้จึงไม่ปรากฏรูป (สระในภาษาสันสกฤตปัจจุบันมีใช้ 13 ตัว)

1.2 พยัญชนะ (Consonants)

การเขียนพยัญชนะอักษรเทวนาครี มีวิธีเขียน 3 แบบ คือ

- (1) พยัญชนะเต็มรูป ใช้สำหรับประสมกับสระ
- (2) พยัญชนะลดรูป ใช้สำหรับเป็นตัวสะกด
- (3) พยัญชนะสังยุคหรือพยัญชนะซ้อน ใช้สำหรับคำที่มีพยัญชนะซ้อนกันหลายตัว

พยัญชนะส่วนใหญ่เขียนได้ทั้งเต็มรูปและลดรูป แต่ก็มีบางตัวที่เขียนลดรูปไม่ได้¹

Sanskrit Tip 1

การเขียนพยัญชนะภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครีนั้น ถ้าเราเขียนพยัญชนะเต็มตัว นั้นหมายความว่าพยัญชนะตัวนั้นๆ มีสระ อ (a) ประสมอยู่แล้ว เช่น ก ka = क แต่ถ้าต้องการเขียนพยัญชนะเต็มตัวโดยไม่ให้มีสระใดประสมอยู่ เราต้องเติมเครื่องหมายที่เรียกว่า **วिराम** คือ ् ที่ได้พยัญชนะเต็มตัวนั้นๆ ทำให้พยัญชนะตัวนั้น ไม่มีสระผสมอยู่ เช่น क् - k กุ ออกเสียงว่า เกอะ หรือ กิ (แบบไม่เต็มเสียง)

¹ ดู แบบฝึกเขียนอักษรเทวนาคีและพยัญชนะสังยุคต์ เพิ่มเติมในภาคผนวก

ในภาษาสันสกฤต พยัญชนะมี 33 ตัว แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ พยัญชนะวรรค และ พยัญชนะเศษวรรค

พยัญชนะวรรค ได้แก่ พยัญชนะที่มีฐานที่เกิดเสียงอยู่ในพวกเดียวกัน มี 5 วรรค แต่ละวรรคมี 5 ตัว รวมทั้งหมด 25 ตัว ดังนี้

วรรค ก เป็น กัณฐะ (เกิดที่ลำคอ)

	ก k	ข kh	ค g	ฆ gh	ง ṅ
พยัญชนะเต็มรูป	क्	ख्	ग्	घ्	ङ्
พยัญชนะลดรูป	क	ख	ग	घ	-

วรรค จ เป็น ตาลัพยะ (เกิดที่เพดาน)

	จ c	ञ ch	ञ j	झ jh	ण ñ
พยัญชนะเต็มรูป	च्	च्	ञ्	झ्	ण्
พยัญชนะลดรูป	च	-	ज	झ	ञ

วรรค ण เป็น มूर्ธันยะ (เกิดที่ปุ่มเหงือก)

	ण t	ठ th	ड d	ढ dh	ण ṇ
พยัญชนะเต็มรูป	ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्
พยัญชนะลดรูป	-	-	-	-	ण

วรรค त เป็น ทันตยะ (เกิดที่ฟัน)

	त t	थ th	द d	ध dh	न n
พยัญชนะเต็มรูป	त्	थ्	द्	ध्	न्
พยัญชนะลดรูป	त	थ	-	ध	न

วรรค प เป็น โภษฐยะ (เกิดที่ริมฝีปาก)

	प p	फ ph	ब b	भ bh	म m
พยัญชนะเต็มรูป	प्	फ्	ब्	भ्	म्
พยัญชนะลดรูป	प	फ	ब	भ	म

พยัญชนะเศววรรค ได้แก่ พยัญชนะที่มีฐานที่เกิดเสียงไม่อยู่ในพวกเดียวกัน มีทั้งหมด

8 ตัว คือ

	ย y	ร r	ล l	ว v	ศ ś	ษ ṣ	ส s	ห h
พยัญชนะเต็มรูป	य्	र्	ल्	व्	श्, ष्	ष्	स्	ह्
พยัญชนะลดรูป	ः	-	ल्	व्	श्, ष्	ष्	स्	-

Sanskrit Tip 2

ฐาน หมายถึงตำแหน่งในช่องปากซึ่งเคลื่อนที่ไม่ได้ในการออกเสียง เป็นตำแหน่งที่เกิดของเสียง ได้แก่ ริมฝีปากบน ฟันบน เพดานแข็ง เพดานอ่อน ลิ้นไก่ ผนังคอ เป็นต้น
 กรณ์ หมายถึงอวัยวะที่เคลื่อนไปประชิดฐานเมื่อเปล่งเสียง ได้แก่ ริมฝีปากล่าง ฟันล่าง และลิ้น

1.3 การประสมอักษร (พยัญชนะกับสระ)

เนื่องจากพยัญชนะทุกตัวออกเสียงเองไม่ได้ (Mute) ดังนั้น ถ้าต้องการให้พยัญชนะออกเสียงได้ จะต้องนำสระมาประสม ตัวอย่างเช่น

อักษรไทย	อักษรโรมัน	อักษรเทวนาครี
ค + อ = ค	g + a = ga	ग् + अ = ग
ค + อา = คา	g + ā = gā	ग् + आ = गा
ค + อิ = คิ	g + i = gi	ग् + इ = गि
ค + อี = คี	g + ī = gī	ग् + ई = गी
ค + อุ = कु	g + u = gu	ग् + उ = गु
ค + อู = คู	g + ū = gū	ग् + ऊ = गू
ค + ฤ = คฤ	g + r̥ = gr̥	ग् + ऋ = गृ
ค + ฤ̄ = คฤ̄	g + r̄ = gr̄	ग् + ॠ = गृ̄
ค + ฌ = คฌ	g + ḷ = gḷ	ग् + ऌ = ग्ल
ค + เอ = เค	g + e = ge	ग् + ए = गे
ค + ไอ = คไค	g + ai = gai	ग् + ऐ = गै
ค + โอ = คโค	g + o = go	ग् + ओ = गो
ค + เอา = คา	g + au = gau	ग् + औ = गौ

หมายเหตุ พยัญชนะอื่นๆ เมื่อประสมกับสระก็เทียบได้กับตัวอย่างข้างต้นนี้

1.4 ตัวเลข

ตัวเลขอักษรเทวนาครี เป็นเลขฐานสิบ คือ 0 – 9 สัญลักษณ์ที่ใช้แทนเลขของคนอินเดีย ซึ่งใช้อักษรเทวนาครี ดังนี้

ไทย	๐	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐
เทวนาครี	०	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
อารบิก	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

สรุปหลักการปริวรรต

1. พยัญชนะอักษรเทวนาครีที่มีเครื่องหมายวิราม (्) อยู่ใต้ ถือว่าไม่มีสระใดผสมอยู่ ออกเสียงตามลำพังไม่ได้ เช่น क् च् ट् त् प् ปริวรรตเป็นอักษรโรมันดังนี้ k c t t p และเมื่อปริวรรตเป็นอักษรไทยจะใส่เครื่องหมายพินทุไว้ใต้ดังนี้ กุ จุ ฏุ ตุ ปุ

2. พยัญชนะอักษรเทวนาครีที่มีเครื่องหมายวิรามอยู่ใต้ ไม่ว่าจะตามหลังสระใดก็ตาม ถือว่าพยัญชนะนั้นเป็นตัวสะกด เมื่อปริวรรตเป็นอักษรโรมันจะเขียนเฉพาะรูปพยัญชนะและเมื่อปริวรรตเป็นอักษรไทยจะใส่เครื่องหมายพินทุไว้ใต้ เช่น

भगवान् อักษรโรมัน = bhagavān อักษรไทย = ภคवानุ

कुलात् อักษรโรมัน = kulāt อักษรไทย = กุลาท

3. พยัญชนะอักษรเทวนาครีที่ไม่มีเครื่องหมายวิรามอยู่ใต้ และไม่มีรูปสระใดผสมอยู่จะถือว่าพยัญชนะนั้นมีสระ อ (a) ผสมอยู่ เช่น ङ् ज् ण् न् म् เมื่อปริวรรตเป็นอักษรโรมันจะใส่ a ผสมกับพยัญชนะนั้น ดังนี้ ṅa ṅa ṇa ṇa ma และเมื่อปริวรรตเป็นอักษรไทยจะไม่ใส่เครื่องหมายพินทุไว้ใต้ ดังนี้ ง ญ ฌ น ม

4. พยัญชนะอักษรเทวนาครีครึ่งรูปที่ใช้เป็นตัวสะกด ไม่ว่าจะตามหลังสระใดก็ตาม ถือว่าพยัญชนะนั้นเป็นตัวสะกด เมื่อปริวรรตเป็นอักษรโรมันจะเขียนเฉพาะรูปพยัญชนะและเมื่อปริวรรตเป็นอักษรไทยจะใส่เครื่องหมายพินทุไว้ใต้ เช่น

पुष्प अक्षरโรมัน = puṣpa อักษรไทย = ปุษุป

भिक्षु अक्षरโรมัน = bhikṣu อักษรไทย = ภิกษุ

5. พยัญชนะอักษรเทวนาครีครึ่งรูปซึ่งควบล้ากับพยัญชนะอื่น ไม่ได้ใช้เป็นตัวสะกด เมื่อปริวรรตเป็นอักษรโรมันจะเขียนเฉพาะรูปพยัญชนะและเมื่อปริวรรตเป็นอักษรไทยจะใส่เครื่องหมายพินทุไว้ใต้ เช่น

क्षत्रिय अक्षरโรมัน = kṣatriya อักษรไทย = กษตุรีย

प्रणिधान अक्षरโรมัน = praṇidhāna อักษรไทย = ปฺรณิธาน

6. พยัญชนะอักษรเทวนาครีที่ผสมกับสระ ऋ (ृ) เมื่อปริวรรตเป็นอักษรโรมันจะเขียนรูปสระ r ต่อท้ายพยัญชนะ และเมื่อปริวรรตเป็นอักษรไทยจะใส่เครื่องหมายพินทุไว้ได้พยัญชนะที่อยู่ข้างหน้าสระ ฤ นั้นเพื่อแสดงว่าพยัญชนะและสระ ฤ นั้นออกเสียงควบกล้ำกัน เช่น

गृहपति	อักษรโรมัน = grhapati	อักษรไทย = คุฤหปติ
तृतीय	อักษรโรมัน = tṛtīya	อักษรไทย = ตฤตีย
मृग	อักษรโรมัน = mṛga	อักษรไทย = มฤค

7. พยัญชนะอักษรเทวนาครีรูป ॠ रेघ (ॠ) ที่เขียนซ้อนบนพยัญชนะอื่น เมื่อปริวรรตเป็นอักษรโรมันจะเขียนเฉพาะรูปพยัญชนะ r และเมื่อปริวรรตเป็นอักษรไทยจะใส่เครื่องหมายพินทุไว้ได้รูปพยัญชนะ ฤ เช่น

स्वर्ग	อักษรโรมัน = svarga	อักษรไทย = สุวรค
ऐश्वर्य	อักษรโรมัน = aiśvarya	อักษรไทย = ไอศุวรย

8. การปริวรรตอักษรเทวนาครีที่ควบกล้ำกับพยัญชนะและผสมกับสระ ऐ औ ओ ऐา เมื่อปริวรรตเป็นอักษรโรมันจะเขียนรูปสระต่อท้ายพยัญชนะที่ควบกล้ำนั้น และเมื่อปริวรรตเป็นอักษรไทยจะเขียนรูปสระไว้หน้าและ/หรือคร่อมพยัญชนะควบกล้ำนั้นในคำศัพท์เดิม แต่ถ้าเป็นเรื่องสนธิ คือนำศัพท์อื่นหรือปัจจัยมาต่อศัพท์เดิม อย่างนี้ให้เขียนตามปกติ เช่น²

पुण्येन	อักษรโรมัน = puṇyena	อักษรไทย = ปุณฺเยน
क्षेत्रे	อักษรโรมัน = kṣetre	อักษรไทย = เกษตุเร
क्लेश	อักษรโรมัน = kleśa	อักษรไทย = เกลศ
अश्वैः	อักษรโรมัน = aśvaiḥ	อักษรไทย = อศุไวะ
आढ्यो	อักษรโรมัน = ādhyo	อักษรไทย = อาढฺโย
रात्रौ	อักษรโรมัน = rātrau	อักษรไทย = ราตุเร

² การถ่ายถอดอักษรเทวนาครีเป็นอักษรไทยอาจมีปัญหาลูกข่ายบ้าง ในเล่มนี้ใช้หลักการเทียบเคียงกับการเขียนภาษาบาลีด้วยอักษรไทยเป็นหลักเพราะนักศึกษามีความคุ้นเคยอยู่แล้ว บางตำราใช้การถ่ายถอดอักษรโดยพยัญชนะอักษรเทวนาครีที่ควบกล้ำกับพยัญชนะ य र ल व หรือ ख และผสมกับสระ ऐ औ ऐา เมื่อปริวรรตเป็นอักษรไทยจะเขียนรูปสระไว้หน้า และ/หรือ คร่อมพยัญชนะควบกล้ำนั้น เช่น

पुण्येन	อักษรไทย = ปุณฺเยน	क्षेत्रे	อักษรไทย = เกษตุเร
क्लेश	อักษรไทย = เกลศ	अश्वैः	อักษรไทย = อศุไวะ
आढ्यो	อักษรไทย = อาढฺโย	रात्रौ	อักษรไทย = ราตุเร

9. เครื่องหมายอวัตรหะ (ऽ) ที่ใช้แสดงการสนธิวิสรรหะ ทำยคำหน้ากับสระ อ (a) ต้นคำหลัง ตามหลักการสนธิในภาษาสันสกฤต เมื่อปริวรรตเป็นอักษรโรมันและอักษรไทยนิยมใช้เครื่องหมาย (') แทน เช่น

सोऽपुत्रः อักษรโรมัน = so'putrah อักษรไทย = โส'ปุตระ
 देवोऽत्र อักษรโรมัน = devo'tra อักษรไทย = เทโว'ตร

การอ่านคำสันสกฤต (อธิบายเทียบอักษรไทย)

1. พยัญชนะที่มีจุดข้างใต้³ แสดงว่า ไม่มีสระประกอบอยู่ให้อ่านเป็นตัวสะกด หรือออกเสียง กล้ากับพยัญชนะที่ตามมา

2. พยัญชนะที่ไม่มีรูปสระประกอบอยู่ ให้ถือเหมือนมีสระ อ (a) ประกอบ

3. พยัญชนะต่อไปนี้ ออกเสียงผิดไปจากภาษาไทย

ग	ค	ออกเสียงเหมือน	g	ในภาษาอังกฤษ
घ	ฆ	ออกเสียงเหมือน	g	แล้วตามด้วยเสียงพ่นลม h
ज	ช	ออกเสียงเหมือน	j	ในคำว่า jam ในภาษาอังกฤษ
झ	ฌ	ออกเสียงเหมือน	j	แล้วตามด้วยเสียงพ่นลม h
ञ	ญ	ออกเสียงเหมือน	y	แต่ให้ลมผ่านทางจมูก
ट	ฏ	ออกเสียงคล้าย	t	แต่ต้องม้วนลิ้นแตะเพดาน
ठ	ฐ	ออกเสียงคล้าย	th	แต่ต้องม้วนลิ้นแตะเพดาน
ड	ฒ	ออกเสียงคล้าย	d	แต่ต้องม้วนลิ้นแตะเพดาน
ढ	ณ	ออกเสียงคล้าย	dh	แต่ต้องม้วนลิ้นแตะเพดาน
ण	น	ออกเสียงคล้าย	n	แต่ต้องม้วนลิ้นแตะเพดาน
त	ท	ออกเสียงเหมือน	t	
थ	ธ	ออกเสียงเหมือน	th	
ब	พ	ออกเสียงเหมือน	b	
भ	ภ	ออกเสียงเหมือน	bh	
स	ศ	ออกเสียงคล้าย	s	
ष	ษ	ออกเสียงคล้าย	sh	แต่ต้องม้วนลิ้นแตะเพดาน
ह	ฮ	ออกเสียงเหมือน	h	

³ เทียบอักษรเทวนาครีและอักษรโรมัน ข้างต้นที่กล่าวแล้วด้วย

วิธีอ่านดังนี้	เทวะ (देवः)	ออกเสียงเป็น	เดวะหะ
	เทवा (देवाः)	„	เดวาทะ
	อคฺนิ (अग्निः)	„	อคฺนิตี
	ศิไว (शिवैः)	„	สิไวตี
	เนา (नौः)	„	เนาหุ

แต่สำเนียง หะ, ทิ, หุ เหล่านี้ ต้องออกเสียงเบาว่าเสียง หะ, ทิ, หุ ธรรมดา หรือ คือ การกระแทกเสียงลม(ตาม *สระตัวเอน*)

คำเป็นต้นว่า

ปฺร (प्र)	ออกเสียงทั้งคู่ เพราะ ป อยู่หน้า ร ซึ่งเป็นพยัญชนะอรรธสระ
นฺตฺร (त्र)	น ไม่ออกเสียงแต่เป็นตัวสะกดได้ ตฺ มีเสียงเพราะอยู่หน้าพยัญชนะอรรธสระ
คฺรฺย (त्र्य)	มีเสียงทั้งหมด เพราะ ค อยู่หน้าพยัญชนะอรรธสระ
ปฺสฺว (स्व)	ป ไม่ออกเสียงแต่เป็นตัวสะกดได้ สฺ มีเสียงโดยความเป็นอสุสม (อฺษมัน)

พยัญชนะตัวที่ไม่มีสระ เช่น ป เป็นต้นมีเสียงนั้น จะออกเสียงเต็มทีอย่างที่มีสระไม่ได้ ออกได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

เครื่องหมายและอักษรพิเศษ

ในภาษาสันสกฤตมีเครื่องหมายพิเศษหลายชนิด สำหรับใช้ประกอบในการเขียน จะยกมาแสดงตามสมควรดังนี้

(1) อนุสวาระ (◌ं) คือเครื่องหมายจันทรพินทุ หรือ วงกลมเหนือตัวอักษร ตรงกับนิคคหิต หรืออนุสวารในบาลี แปลว่าไปตามสระ มีสอง คือ อนุสวาระแท้และอนุสวาระแทน

ก. อนุสวาระแท้ คือไม่ได้แทนนาสิกย์ทั้งห้า (ง ญ ณ ฬ ม) เป็นตัวของตัวเอง ออกเสียงอย่าง ม สะกด เช่น अंश (อฺศ), अंहि (อฺหิ) และใช้แทน ม เมื่ออยู่หน้าพยัญชนะอรรธสระ, อสุสม, ห อันขึ้นต้นศัพท์ เช่น तं शत्रुम् (ศฺตรฺม), तं राजानम् (ตฺ ราชานม)

ข. อนุสวาระแทน คือใช้แทนนาสิกย์ทั้งห้า เช่น अङ्क เป็น अङ्क (อङ्ก > อ็ก), सम्युक्त เป็น संयुक्त (สมฺยุกฺต > สฺยุกฺต) นอกจากนี้ยังใช้แทนพยัญชนะที่สุตวรรคคือนาสิกย์ทั้งห้าที่สุตศัพท์ของศัพท์หน้า และที่เกี่ยวกับวิภक्तिนาม เช่น

गुहम् जगाम เป็น गुहञ् जगाम หรือ गुहं जगाम

कुट्टम च्चाम เป็น कुट्टण् च्चाम หรือ कुट्टं च्चाम

*อนุสวาระออกเสียงเป็นพยัญชนะที่สุตวรรคคือนาสิกย์ของพยัญชนะต่อจากตนเสมอ

(2) อนุनाสิก्य (ँ) คือเครื่องหมายอรรธจันทร์พร้อมด้วยอนุสวาระ แปลงมาจากพยัญชนะนาสิก्यที่อยู่หน้าพยัญชนะอรรธสระ คือ ย, ล, ว (โดยมากเป็น ล) ในฐานะเช่นนี้มักแปลงนาสิก्यเป็นอนุนาสิก्य พร้อมทั้งลงพยัญชนะอรรธสระอาคมชนิดเดียวกันด้วย เช่น

तान् + लोकान् = ताल्लोकान् (तां लोकान्)

दान + लोकान् = दाल्लोकान् (หรือ दा लोकान् ก็ได้)

(3) อวัตรหะ (ऽ) คือเครื่องหมายคล้ายตัว S ในภาษาอังกฤษ เขียนไว้ระหว่างศัพท์ทั้งสองที่สนธิกัน ใช้แทน อ (และ อา) ในฐานะเช่นนี้ คือ อ อยู่หลัง เอ, โอ หรือพยัญชนะมีสระเป็น เอ, โอ ลบ อ ศัพท์หลังเสียแล้วใช้เครื่องหมายอวัตรหะแทน เช่น वृक्षे अय = वृक्षेऽय (वृक्षेऽय = वृक्षेऽय)

(4) เรพะ (ँ) คือเครื่องหมายคล้ายหนวดผึ้ง ใช้เขียนเหนือเส้นขีดเบื้องบนของตัวอักษรตัวเต็มในตัวถัดไป (หรือถ้ามีสระซึ่งเขียนด้านหลังอักษรตัวเต็มก็นิยมวางไว้เหนือเส้นสระนั้น) เช่น

कर्म (กรรม), हरिर्गच्छति (हरिरुच्छति), कर्माणि (กรรมาणि), आयुर्धाम् (อายุรุธยาม)

(5) ร ควบกล้ำ (ँ) คือเครื่องหมายขีดทแยงลงใต้ด้านหน้าพยัญชนะ ใช้ในกรณีที่ ร ออกเสียงควบกล้ำกับพยัญชนะทั่วไป โดยมีพยัญชนะอยู่ข้างหน้าติดกับ ร และมีสระตามหลังมาติดกับ ร เช่น ग्राम (ग्राम), प्रजा (प्रजा), ग्रीहि (ग्रीहि)

(6) วิราม (ँ) คือเครื่องหมายขีดทแยงลงใต้พยัญชนะที่ไม่ได้ออกเสียง (ดู Sanskrit Tip 1)

(7) วิสรวะ (-ः) คือเครื่องหมายจุดคู่ (อักษรไทยใช้วิสรวรรชนี -ः) แปลว่ากระโหลกกลมออกทำเสียงกระแทกออกเสียงหนัก (ฉนิต) เกิดจากการแปลงของ स् (ส) และ र् (ร) เช่น देवस् เป็น देवः (เทวส > เทวะ) (ดูในกฎสนธิว่าด้วย स् / र्, อส และ อาส บทที่ 2 หน้าที่ 30-33)

(8) อรรธวิสรวะ (ँ) เป็นเครื่องหมายกึ่งวงกลมสองอันหันหลังให้กัน เพราะออกเสียงกึ่งหนึ่งของวิสรวะ จึงชื่อว่าอรรธวิสรวะ มีวิธีใช้ดังนี้

ก. ใช้ในเบื้องหน้า ก, ข เรียก ชิวหามูลียะ แปลว่าเสียงที่โคนลิ้น (ปัจจุบันใช้วิสรวะแทน)

เช่น दुःख / दुःख (ทุข / ทุข) ออกเสียงเป็น दुहुख

ข. ใช้ในเบื้องหน้า ป, ผ เรียก อุปัทมานียะ แปลว่าพัด หรือ เป่า (ปัจจุบันใช้วิสรวะแทน)

เช่น निःप / निःप (นิปะ / นิปะ) ออกเสียงเป็น นิหิปะ

(9) เครื่องหมายทัณตะ | ใช้ปิดท้ายบาทที่สองของโคลก หรือจบประโยค

เครื่องหมายทวิทัณตะ || ใช้ปิดท้ายบาทที่สี่ของโคลก / จบโคลก⁴



⁴ดูเพิ่มเติมได้ใน สมเด็จพระญาณวโรดม (สนตงกูโร ภิกขุ), แบบเรียนภาษาสันสกฤต เล่มหนึ่ง สมัชฌาภิธาน-สนธิ (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495). 12-16.

แบบฝึกหัด บทที่ 1

ตอนที่ 1 : ฝึกเขียนพยัญชนะและสระ

คำอธิบาย : เขียนด้วยอักษรเทวนาครี อักษรโรมัน และอักษรไทย ตามที่กำหนดให้ต่อไปนี้

1. จงเขียนพยัญชนะที่ใช้ในภาษาสันสกฤตมาให้ครบถ้วน
2. จงเขียนสระที่ใช้ในภาษาสันสกฤตมาให้ครบถ้วน
3. จงเขียนอักษรซึ่งเกิดที่ฐาน “กัณฐะ” มาให้ครบถ้วน
4. จงเขียนอักษรซึ่งเกิดที่ฐาน “มูรฉันยะ” มาให้ครบถ้วน
5. จงเขียนอักษรซึ่งเกิดที่ฐาน “ทันตยะ” มาให้ครบถ้วน

ตอนที่ 2 : ฝึกประสมอักษร (พยัญชนะและสระ)⁵

1. จงประสมพยัญชนะ **स्**, **द्** และ **म्** เข้ากับสระทั้ง 13 ตัว (ให้เขียนด้วยอักษรเทวนาครี)
2. จงแยกส่วนประกอบของคำสันสกฤตออกจากกัน (ตามตัวอย่างที่ให้ไว้)

ตัวอย่าง : **सुमनस्** = **स् + उ + म् + अ + न् + अ + स्**

คำศัพท์ ส่วนต่างๆ ของร่างกาย

- | | |
|----------------------------------|-------------------------------|
| 2.1 मस्तक [ศีรษะ] = | 2.2 पाद [เท้า] = |
| 2.3 देह [ร่างกาย] = | 2.4 दन्त [ฟัน] = |
| 2.5 कण्ठ [คอ] = | 2.6 नख [เล็บ] = |
| 2.7 भुज [แขน] = | 2.8 कर्ण [หู] = |
3. จงประกอบอักษรข้างล่างนี้เข้าเป็นคำสันสกฤต (ตามตัวอย่างที่ให้ไว้)

ตัวอย่าง : **उ + द् + अ + ध् + इ = उदधि**

คำศัพท์ เกี่ยวกับสัตว์ต่างๆ

- | | |
|---|--|
| 2.1 अ + श् + व् + अ [ม้า] = | 2.2 ब् + इ + इ + आ + ल् + अ [แมว] = |
| 2.3 ग् + अ + ज् + अ [ช้าง] = | 2.4 ह् + अ + र् + इ + ण् + अ [กวาง] = |
| 2.5 अ + ल् + इ [ผึ้ง] = | 2.6 व् + आ + न् + अ + र् + अ [ลิง] = |
| 2.7 अ + ज् + अ [แพะ] = | 2.8 श् + ऋ + ग् + आ + ल् + अ [สุนัขจิ้งจอก] = |

⁵ ดูเพิ่มเติมภาคผนวก เรื่อง แบบฝึกเขียนอักษรเทวนาครี และพยัญชนะสังยุค

4. จงแยกส่วนประกอบของคำสันสกฤตออกจากกัน (ตามตัวอย่างที่ให้ไว้)

ตัวอย่าง : सुमनस् = स् + उ + म् + अ + न् + अ + स्

คำศัพท์ เกี่ยวกับสัตว์ปีก

4.1 काक [กา] = 4.2 बक [นกยาง] =

4.3 मयूर [นกยูง] = 4.4 हंस [หงส์] =

4.5 कुक्कुट [ไก่] = 4.6 कपोत [นกพิลาบ] =

4.7 कोकिल [คูเหว่า] = 4.8 शुक [นกแก้ว] =

ตอนที่ 3 : ตัวเลข, เครื่องหมายและอักษรพิเศษ

1. จงเขียนเลขบอกจำนวนทั้ง 10 ตัว ด้วยอักษรเทวนาครี อักษรโรมัน และอักษรไทย

2. จงเขียนตัวเลขด้วยอักษรเทวนาครี ตามจำนวนต่อไปนี้

4.1 ๑๒๒๐๓ = 4.2 ๙๙๖๓๔ =

4.3 ๕๑๘๘๖ = 4.4 ๔๓๘๖๓/๑ =

4.5 ๘๖๐๒๖๖ = 4.6 ๑๔๓๒๓๔๘ =

4.7 ๓/๘๔๕๓๖ = 4.8 ๓/๐๕๐๙๒๓ =

4.9 ๑๙๕๓๒๑๔ = 4.10 ๓/๓/๔๑๙๖๕๓ =

3. เครื่องหมายและอักษรพิเศษเหล่านี้เรียกว่า ?

4.1 ° เรียกว่า

4.2 ¨ เรียกว่า

4.3 /- เรียกว่า

4.4 ˘ เรียกว่า

4.5 -: เรียกว่า

4.6 ˆ เรียกว่า

4.7 S เรียกว่า

4.8 ≡ ใช้ในเบื้องหน้า ก, ข เรียกว่า

4.9 ≡ ใช้ในเบื้องหน้า ป, ผ เรียกว่า

तोनती 4 : पीकअनसंनसकत

देवः	नरौ	गजेन	वृक्षाः	शिवाय	देवाभ्याम्
अश्व	अथो	कथयै	शिक्षते	फलानि	निनीवान्
अरि	सदा	अधर्म	युवानि	खादति	शब्दयति
कथा	अद्य	दातारं	स्वर्गात्	क्षत्रियोः	विद्यायाम्
वस्तु	राज्ञा	अधुना	नौभ्यः	मधुभिस्	प्रियानाम्
मनस्	कर्म	कमली	नयताम्	शाम्यति	पितृभ्याम्
भूषु	कर्तुः	अहानि	अन्येद्युः	लिम्पति	प्रतिदिनम्

तोनती 5 : पीकप्रिवररत

जगप्रिवररतखेदकवमदङ्गकलरुनैदुवखकषररुमन

अकषरतेवनाकरुी दीस्या च धैर्येण च यो रराज बालो रविभूमिमिवावतीर्णः ।
तथातिदीप्तोऽपि निरीक्ष्यमाणो जहार चक्षूं यथा शशाङ्कः ॥ १२
स हि स्वागात्रप्रभया ज्वलन्त्या दीपप्रभां भास्करवन्मुमोष ।
महार्हजाम्बूनदचारुवर्णो विद्योतयामास दिशश्च सर्वाः ॥ १३
अनाकुलाकुञ्जसमुद्भूतानि निष्पेषवद्यायतविक्रमाणि ।
तथैव धीराणि पदानि सप्त सप्तर्षितारासदृशो जगाम ॥ १४
बोधाय जातोऽस्मि जगतद्धितारथमन्त्या भवोत्पत्तिरियं ममेति ।
चतुर्दिशं सिंहगतिर्विक्रय वाणीं च भव्यार्थकरीमुवाच ॥ १५

अकषरथेय तीपुदुया ज ङेरुयेण ज ये रराज पाले रविरुग्मिमिवारुदिरुणः ।
तटातीतीपुदुयी निरीकुषुयमाणेन शहार जकुषुं यटा कसङ्गके ॥ 12
स हि सुवककतुप्ररुगया सुवलनुदुया तीपुप्ररुगं गसुकरवनुमुमेष ।
महारुहशामुपुनतजरुवुणेन वितुयेतयामास तीककुज सरुवः ॥ 13
अनरुकुलरुकुषसमुदुभूतानि निषुपेषवतुययतविरुमरुणि ।
तुदेव तीरुणि पतानि सपुत सपुतरुषितरुसतुदेकु ककाम ॥ 14
पुथय शरुते'सुमि ककतुतुधितरुगमनुदुया गवेदुपुतुदुतिरुयं ममेति ।
जतुरुतुकिं तीहकदुतिरुविलुकुय वरुणीं ज गवुयारुगुगुरुमुरुवः ॥ 15

पुतुजवरुतुम